

Тони Зарев

ДУШАТА НА КНИГАТА

АВТОГРАФИ В ЕДИН РАЗКАЗ
ЗА КНИГИ, ХОРА И СЪБИТИЯ

На Веселка

СЪДЪРЖАНИЕ

Автографите – най-кратките романи в света (<i>Йордан Ефтимов</i>)	7
Въведение	13
I. Същност на автографите-посвещения.....	15
II. Предварителни думи.....	35
III. Разкази за автографи-посвещения	37
IV. Послеслов.....	299
Показалец на адресантите	301
Показалец на адресатите.....	305
Използвани източници.....	308
Благодарност	309

АВТОГРАФИТЕ – НАЙ-КРАТКИТЕ РОМАНИ В СВЕТА

Днес автографите са артефакт, който свързваме на първо място със спортистите и актьорите. Те слагат своя отпечатък върху фланелки, шапки, топки, бухалки, дискове, плакати, китари, но също и върху китките, гърбовете и дори бузите на своите почитатели. Почитателите не четат, те се възхищават от докосването до звездата. Дори когато звездата е писател, което – макар относително рядко – се случва и днес.

Разбира се, автографът днес веднага се превръща в инвестиция. Фланелката с подписа на Христо Стоичков струва хиляди пъти по-скъпо от чистата фланелка без подпис. И ето че зад сцената, пред гримьорните, и зад оградите на стадионите чакат за автограф толкова хора.

Историята вече познава дори актове на покушение върху звезди, идващи като продължение на току-що измолен автограф, както става при убийството на Джон Ленън от неговия твърде обсебен фен Марк Дейвид Чапмън. Онези, които са чели романа на Патрик Зюскинд „Парфюмът“, знаят и за литературната интерпретация на този сюжет за убийството на обекта на желанието от най-пострадалите от всеобщата любов.

Години наред посетителите на всякакви културни, спортни и политически събития в Пловдив знаеха, че задължително ще видят в един момент своя съгражданин Стефчо Автографа да се втурва на лов за подписи. Най-страстният колекционер на подписи на знаменити личности е разкъсвал кордони, дегизирал се е като фоторепортер, но накрая все пак се сдобивал с подписите на Стинг, Емир Кустурица, Катрин Денъов, Далай Лама, Борис Елцин, Юрий Лужков, крал Хуан Карлос, шведския крал Густав и папа Йоан Павел II. В едно издание го наричат „колекционерът екстремист“. Та за да вземе автограф от израелския външен министър Шимон Перес с неговата непробиваема охрана, той организира истински атентат. Научил, че в края на обиколката си из Пловдив Перес ще посети Балабановата къща в Стария град. Промъкнал се в старинната сграда и се скрил в една ракла. А когато Перес пристигнал с цялата делегация, Стефчо изчакал малко и изведнъж изскочил от раклата, както сам го коментира в едно свое интервю, „като стриптизьорка от торта“.

Но цялата тази истерия по автографите в една свръхмедиа-лизирана епоха, когато символният капитал на знаменитостите може съвсем леко да се мултиплицира чрез автографите, които те дават, си съжителства с тихото надписване на книги до хора, които усещаме поне духовно близки или пък искаме да се доближим до тях. И ако подписите в тетрадките на Стефчо Автографа имат котировка, защото са от ръката на влиятелни в настоящето хора, то има и автографи на малкоизвестни хора, които за изследователя на културата имат много по-висока цена.

Търговците на стари книги различават подписани книги (само с подпис на автора) от книгите с посвещения, книгите от писател на писател и книгите с дарителски текст. Разбира се, в епохата, когато подписаните от величия книги се търгуват поскъпо от букинистите, вече има и книги с фалшиви посвещения и фалшифицирани подписи. И те, както и някои фалшификати на картини, могат да струват също много скъпо!

Но дори истинските автографи не са достоверен източник за съдбата на една книга. Книгата може да бъде надписана и никога да не бъде подарена на предвиждания адресат или пък скоро след като бъде подарена да бъде присвоена или открадната от трети човек. А са възможни и многозначителните грешки, когато авторът на автографа е контаминиран и обърнал адресата.

Автографите могат да бъдат разглеждани като важна част от литературния бит. Но в какъв смисъл? Понятието „литературен бит“ има две основни употреби при руските литературоведи формалисти през третото десетилетие на ХХ век, но и двете се ползват с голямо влияние и до ден днешен. Едната е на Борис Ейхенбаум, който и пръв пише статия, озаглавена „Литературният бит“, с която го въвежда в научна употреба. Според Ейхенбаум историята на литературата трябва да се занимава не само с това какво е литература, но и с това какво е да си писател, как живее писателят и как се осъществява като обществено животно. Двете институционални форми на литературния бит според Ейхенбаум са литературният кръжок (или салон) и литературното списание (или издателство). Втората употреба на понятието принадлежи на Юрий Тинянов, според когото литературният бит се състои не от социалните структури, в които е вписан писателят, а от текстове. И на първо място от писмата, а после и от автографите. Тези две употреби на понятието „литературен бит“ обаче влекат след себе си и различен фокус – при Ейхенбаум той е върху литературното поколе-

ние (голяма и незадължително тясно свързана група хора, които споделят общ исторически опит и са свикнали да работят в една и съща социална среда), а при Тинянов – върху литературната личност (човекът, който изобщо не пише или пише малко, често пише незначителни текстове, но със своето поведение по отношение на литературата, в общуването с други писатели създава значим литературен сюжет). Днес бихме нарекли това литературна антропология, а мнозина ще продължат да си го броят за част от историята на литературата, разбираана в широк смисъл.

Д-р Тони Зарев, който вече превзе въображението на много любители на българската история с пъстрите истории от своята предна книга – „Литературен детектив“, тук отново ще ни смае с много литературни сюжети. Ще научим за нови отношения между Пейо Яворов и съвременниците му, за да разширим кръга от хората, с които е споделял мисли и чувства. Ще видим как може би едно от обръщенията към д-р Кръстьо Кръстев, когото си представяме винаги с пенсне и потънал в тежки мисли за категории от естетиката на Фолкелт, е „Войводата“. Ще променим представата си за отношенията на писателите, като видим колко уважително считани днес за недосегаеми класици се отнасят в автографите си, когато посвещават книги на днес слабоизвестни автори.

Така изследването на автографите може да бъде и силен коз в социологията на литературата. Така е, когато д-р Тони Зарев дава примера с един автограф от учителя Стефан Хълтяков през лятото на 1868 г. на по-младия му колега – учител в Народното училище в Жеравна Петър Димитров. По-късно Петър Димитров ще бъде преводач на Скайлър и Макгахан по време на тяхната анкета след Априлското въстание. Той ще преведе и „Уроци по клане...“ (1878) от Гладстон. Книгата, която Петър Димитров получава, е историческият роман „Беатриче Ченчи“ на Франческо Гуераци – приятел на Джузепе Мацини. Книга, в която е разказана кървавата история на благородната девойка Беатриче Ченчи, обезглавена от Светата инквизиция на 11 септември 1599 г. по нареждане на папа Климент VIII. Несправедливо обвинена за съучастие в убийството на развратния си и жесток баща, трупът ѝ е изложен за назидание на площада на екзекуцията. И както заключава нашият автор: „Романът е подходящ в българска среда – точно по това време, в разгара на църковните борби се провежда засилена католическа

пропаганда. Любогъдрият читател ще научи, че глави се режат не само на Изток, но и в католическия Запад.“

Така става, когато вземем на фокус дарствените надписи. Купуваш книга и я подаряваш на свой колега или на любим човек. Нали за всеки е ясно, че няма да купиш коя да е книга – ще купиш някоя от прочутите книги в книжарницата. А когато не съществуват книжарници в съвременния смисъл на думата? Как да гледаме на дарствените надписи, когато книгите са много поскъпи и се доставят след специална поръчка? Ясно е, че изведенъж дарственият надпис придобива много по-голямо значение от това, което е имал като замисъл: той ни казва много за влиятелните книги, за книгите, натоварени с допълнителен смисъл на престиж.

Един от неразгърнатите ефекти на изследването на проф. Иван Радев „Погребаните книги на Възраждането“ е точно този – как дори само публично обявеното намерение на възрожденските просветни дейци да преведат някоя книга вече е достатъчно ценно, защото свидетелства за книгите и изобщо съчиненията, за които се е считало, че трябва да бъдат спешно преведени и издадени. Ще дам един неочакван пример от съвсем друга епоха – в началото на 90-те години на ХХ век, веднага след падането на Желязната завеса, излязоха няколко книги, които бяха посрещнати с огромни опашки и интерес, книги, които не са могли да излязат през епохата на реалния социализъм. И сред тях бяха на първо място книгите на Зигмунд Фройд и Фридрих Ницше. Убеден съм, че екземпляри тъкмо от тези книги се намират в много библиотеки със специални обръщения от дарителя към обдарения.

Както пише в едно от есетата в книгата си „Изкуствените зъби на Джордж Вашингтон“ (2003) големият специалист по социология на литературата Робърт Дарнтън, една от най-големите опасности за историка е „презентизмът“ – онази форма на анахронизъм, при която си представяме примерно Джордж Вашингтон като един от нас, само че облечен в исторически костюм. И веднага ни подсеца за другия полюс, за противоположния грях – да приемем, че историческите личности нямат нищо общо с нас, че са абсолютно различни от нас. Начинът, по който „пипа“ изворите д-р Тони Зарев, е един от пътищата тази опасност да бъде напълно избегната – той не бърза да прави големи изводи от своите „находки“, а оставя това на читателите. Просто ги завежда до находките, опитва се да ги покаже най-до-

бре, прилагайки контексти – сведения за предполагаемия автор и адресат на автографа, сведения за изданието, върху което автографът е положен, сведения за цвета на мастилото и качества на хартията. И дотам. Ако направи литературноисторическа хипотеза, задължително ще ѝ постави дебела въпросителна.

И все пак книгата, която разгръщате, е вид история на българската литература. От сенките на миналото за миг се показват фигури с високо значение за българската култура, които отново изчезват в миг. Така прочитът на една голяма колекция от автографи се превръща в алтернативна литературна история. Тази история е дискретна в смисъла, който това понятие има в информационните науки – тя е прекъсната, „надупчена“, неконтиуална. А това е още една изключителна провокация за литературните историци. Да видиш историята на литературата и по-общо културата като паралелни и пресичащи се поредици от взаимодействия между личности, като на всичкото отгоре тези личности са не само известните велики предци, но и по-малоизвестни творци и учители, и дори „обикновени“ хора – това е истинска антропологическа революция. Изведнъж става ясно, че онова, което историците от мнозина направления са считали за несистемно и рушащо подредената картина на важните фактори, е самата тъкан на историческите процеси. Хората подаряват книги и в този миниатюрен акт присъства въображението на епохата. Понякога в поредицата от няколко думи попада само една, която разтваря вратите към богатата представа за бъдеще, човешки успех, щастливо общество.

Една личност със своето достойнство и дори гордост се обръща чрез автографа към друга личност, за чието достойнство предполага и чиито представи фантазира. И това вече не е в сферата на историята, а на самата литература. Автографите не са просто свидетелства, те могат да бъдат сами литература – и тази книга го показва блестящо.

Приятно четене.

*Йордан Ефтимов,
Нов български университет*